

DE GROTE KERK IN VEERE EN DE INVASIE VAN 1809

Jeroen van der Werf

“Een stille schaduw van een stadje, Veere, waaruit als een zwijgend phantoom de kolos der Groote Kerk in onbegrijpelijk geweld opstaat¹.”

Zo beschrijft Frans Vermeulen de kerk op poëtische wijze in een artikel uit 1936. De Grote Kerk in Veere is een gebouw met twee gezichten. Het eerste is een natuurstenen gezicht. Het frame dat ooit het religieuze bouwwerk vormde. In de met bakstenen gevulde vlakken, die de huidige kerk kenmerken, lagen toen grote glas-in-loodramen. Die baksteenvlakken vormen het tweede gezicht. Een zakelijk gezicht. Door de kleine, op regelmatige afstanden geplaatste gevelopeningen, lijkt de kerk op een kantoor. Begin negentiende eeuw verloor het bouwwerk zijn religieuze functie: de kerk werd een hospitaal. Daarbij werden de baksteen geveldelen aangebracht. Dit artikel gaat over de achtergrond van die transformatie. Ze wordt bepaald door de militaire geschiedenis van Nederland in het algemeen en die van het eiland Walcheren in het bijzonder².

1 Vermeulen pag. 48

2 Aanleiding voor het schrijven van dit artikel was de lezing die de auteur eind november 2021 in Parijs hield over de vestingwerken van Napoleon in Nederland. Dit ter gelegenheid van het veertigjarige jubileum van de Association Vauban.

Afb. 1: De Grote Kerk in Veere. Een natuursteen frame, ingevuld met baksteenvlakken.

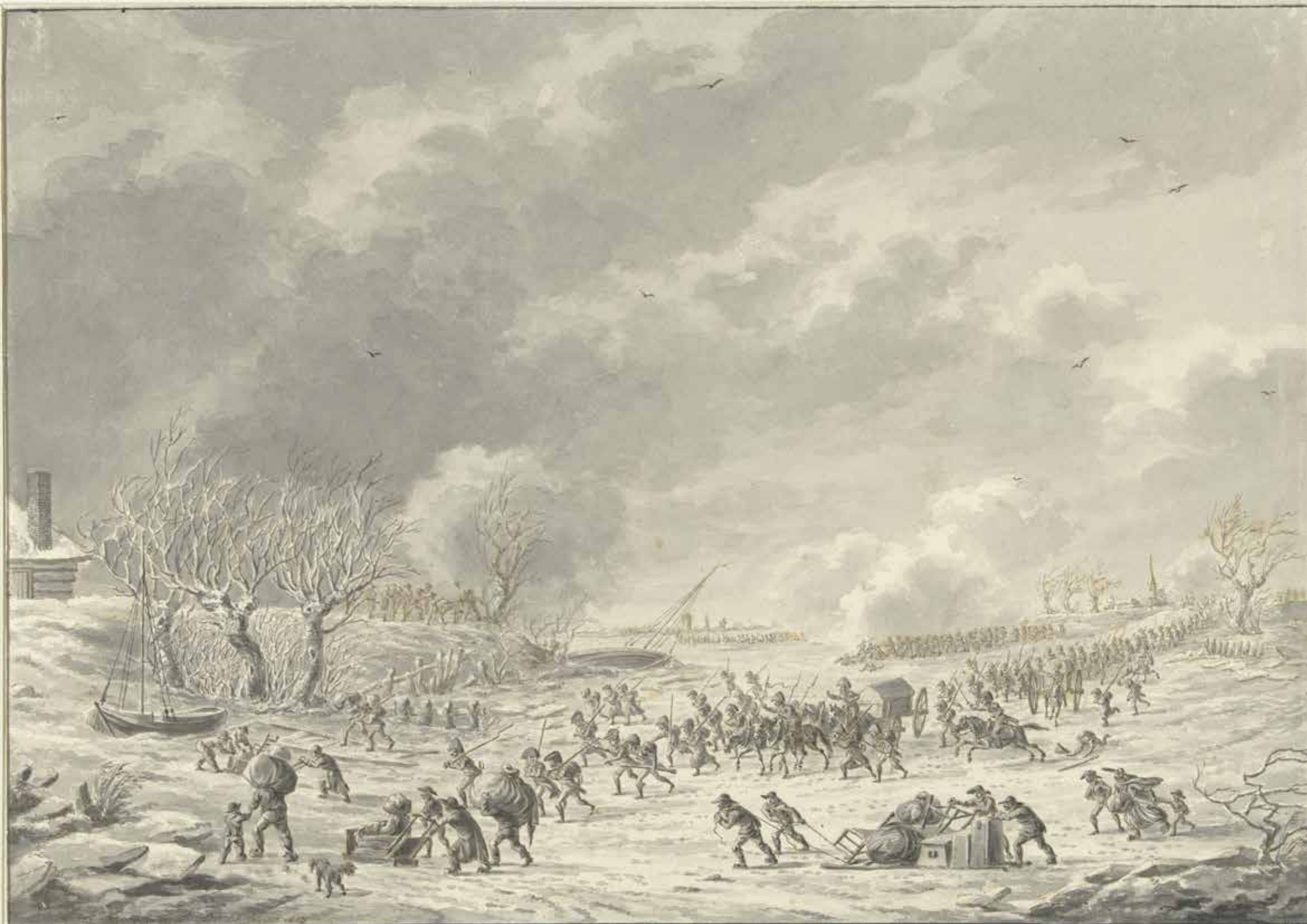
De Franse Revolutie leidde in 1792 tot oorlog. Eerst tot een oorlog tussen Frankrijk en Oostenrijk, maar al snel tot een oorlog tussen Frankrijk en een coalitie van meerdere landen: Oostenrijk, Spanje, Engeland en verschillende Duitse vorstendommen. Ook de Nederlandse Republiek werd in die oorlog meegesleurd. Franse legers vielen in 1793 het land binnen. Ze werden bij Willemstad tot staan gebracht. Een jaar later vielen de Fransen opnieuw aan en ditmaal met meer succes. Ze ondervonden weinig weerstand en geholpen door de strenge winter liepen de Franse militairen de Republiek onder de voet. De rivieren en onder water gezette gebieden waren bevroren. Het was januari 1795. Stadhouders Willem V vluchtte naar Engeland.

Het verdrag van Den Haag, getekend op 16 mei 1795, maakte een eind aan de vijandelijkheden. Nederland werd een republiek zonder stadhouder: de Bataafse Republiek. Frankrijk annexeerde Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. Ook kregen de Fransen het recht om een garnizoen

Frankrijk had verwacht met de Bataafse Republiek een sterke bondgenoot te hebben gekregen. Dit viel tegen. De republiek was al lang niet meer die sterke militaire macht uit de zeventiende eeuw. Het land was arm en aan Franse eisen werd niet naar tevredenheid voldaan. Om meer greep op het land te krijgen werd van de Bataafse Republiek, in 1806, een koninkrijk gemaakt.

3 Zo landde eind augustus 1799 een Engels leger op de kust ten zuiden van Den Helder. Na inname van de haven, sloot een Russische troepenmacht zich aan. Dit leger wist een groot deel van Noord-Holland in te nemen, maar werd uiteindelijk in de Slag bij Castricum verslagen. Half november 1799 hadden de Russen en Engelsen de streek weer verlaten.

Afb. 3. De Fransen trekken in 1795 over de bevroren Waal.

De koning was een Fransman: Lodewijk Napoleon, de jongere broer van Napoleon Bonaparte. Laatstgenoemde had toen inmiddels de macht in Frankrijk gegrepen en zichzelf tot keizer uitgeroepen. De verhoudingen in Europa werden er ondertussen niet beter op. Eind juli 1809 landde een Engels leger op de kust van Walcheren. Het zou het aangezicht van de Grote Kerk van Veere voor altijd veranderen.

De Engelse aanval moet tegen de achtergrond van een grotere politiek-strategische context worden bekeken. In april 1809 verklaarde Oostenrijk de oorlog aan Frankrijk. De Fransen, onder leiding van Napoleon, waren op dat moment ook al verwickeld in een oorlog op het Iberisch Schiereiland. Een strijd die al enige tijd moeizaam voor hen verliep. De Oostenrijkers zagen dat als een kans. Ze vroegen steun aan de Engelsen. Die waren al betrokken in de strijd op het Iberisch Schiereiland. Als zij elders nog een oorlog zouden ontketenen, zou Napoleon zijn legers over te veel fronten moeten verdelen en daarmee nam de kans om hem te verslaan toe. Er waren verschillende opties voor zo'n derde front. Zo werd onder meer een aanval op Noord-Duitsland overwogen.⁴ Uiteindelijk kozen de Engelsen voor een aanval op Walcheren en Antwerpen. Dit strijdtoneel lag dichterbij huis en de hele operatie zou daardoor goedkoper en makkelijker te controleren zijn. Bovendien paste het ook heel goed in de eigen militaire agenda.

Napoleon had de ambitie om Engeland over zee aan te vallen en te veroveren. Na de zeeslag bij Trafalgar was die ambitie weliswaar minder realistisch geworden, de Fransen waren nog altijd bezig met de opbouw van

⁴ Hier werd niet voor gekozen omdat dit front te ver weg lag en een riskante operatie betekende naast de strijd op het Iberisch Schiereiland. Ook was de strijd in Duitsland afhankelijk van steun van lokale opstandelingen. Of die ook gegeven zou worden was onduidelijk.

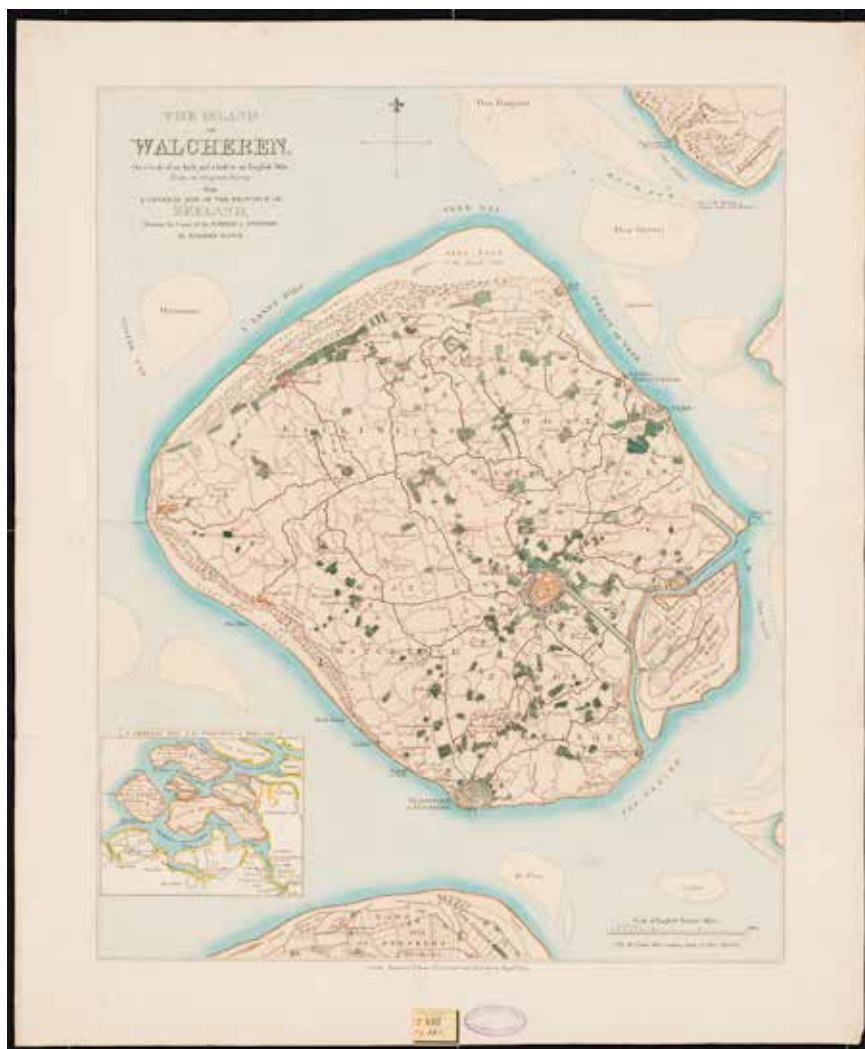
een oorlogsvloot en die werd steeds sterker en gevaarlijker.⁵

Antwerpen en Vlissingen waren belangrijke centra voor de opbouw van die vloot en zeer geschikt als uitvalsbases richting Engeland. Bij gunstig weer was de Thames vanaf Vlissingen in een etmaal te bereiken. Vanaf Walcheren, met name vanuit de steden Veere en Vlissingen, konden de belangrijkste vaarroutes over de Ooster- en Westerschelde worden gecontroleerd. Met andere woorden: Walcheren was de sleutel tot de controle over het Scheldemondingsgebied.⁶

De Engelsen wilden het eiland veroveren, de zuidoever van de Westerschelde innemen, doorstoten naar Zuid-Beveland en vanaf daar naar Antwerpen. Ondertussen zouden ze steun krijgen van de vloot op de Schelde. Ze zouden de Napoleontische vloot vernietigen samen met de hele bijhorende infrastructuur. Indien mogelijk zouden ze ook de Westerschelde onbevaarbaar maken. De omvang van de operatie was voldoende groot om een goede steun aan Oostenrijk te verlenen. Kortom: het plan diende alle doelen. Na de nodige voorbereidingen verschenen eind juli 1809 de eerste schepen voor de kust van Walcheren. De Engelsen hadden een enorme vloot van zo'n 600 schepen verzameld met een bemanning van 30.000 personen. Ze vervoerden een leger van 40.000 soldaten met alle daarbij horende munitie, kruit, musketten, paarden, belegeringsmaterieel en kanonnen. Zo werden er voor de artillerie alleen al 6000 paarden meegenomen.⁷

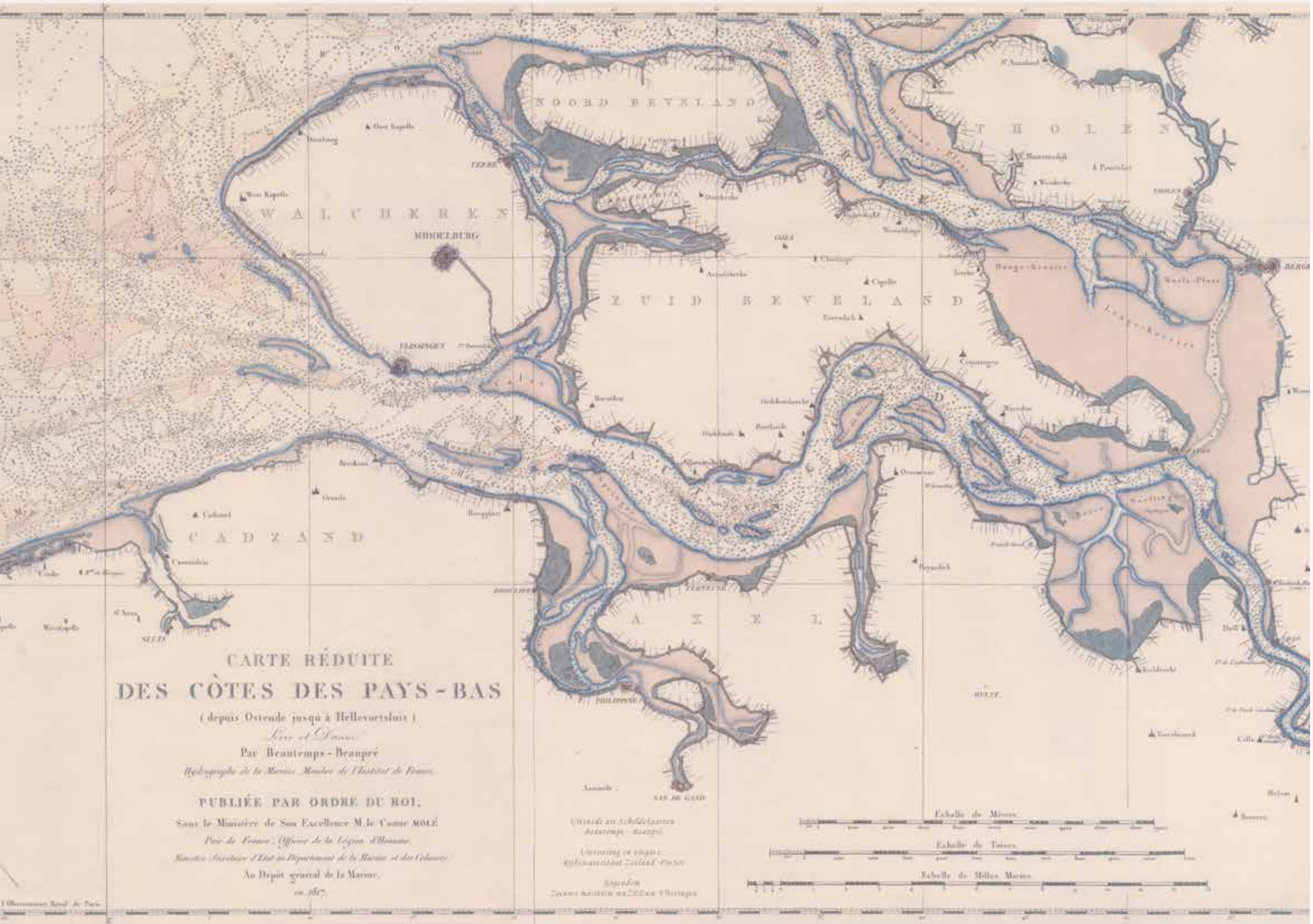
⁵ Ondertussen verzwakten de Engelsen langzaam. De strijd op het Iberisch Schiereiland (The Peninsular War) eiste zijn tol. De boycot van Napoleon (het Continentale Stelsel) richtte daarnaast veel economische schade aan.
⁶ Er waren al eerder plannen om Walcheren aan te vallen (1797 en 1807) maar die waren niet doorgegaan. Er patrouilleerden ook al jaren Engelse schepen in het gebied om de Westerschelde in de gaten te houden.

⁷ Howard pag. 45 en Enthoven pag. 115: Een kleine greep uit de opsomming op die pagina: 230 stukken geschut, ruim 100.000 projectielen en kogels voor 10 miljoen schoten met handvuurwapens.

Afb. 4 (links): Een plattegrond van Walcheren rond de tijd van de Engelse invasie. Het Breezand ligt op de uiterst noordelijke punt van het eiland. Middelburg heeft uitgebreide vestingwerken op deze kaart. Die waren echter in een dermate slechte staat dat de stad zonder slag of stoot werd ingenomen.

Afb. 5 (rechts): Een kaart van de positie van Walcheren ten opzichte van de Ooster- en Westerschelde. Hierop is goed te zien hoe ingewikkeld de vaarroutes in dit gebied in elkaar zaten. Ook is goed de strategische positie van Vlissingen te zien aan de zuidkant van Walcheren. Recht tegenover Walcheren ligt Cadzand.

CARTE RÉDUITE
DES CÔTES DES PAYS-BAS

(depuis Ostende jusqu'à Helvoetsluis)

Par Beauteemps-Beaupré
Hydrographe de la Marine, Membre de l'Institut de France.

PUBLIÉE PAR ORDRE DU ROI.

Sous le Ministère de Son Excellence M. le Comte MOLÉ
Pair de France, Officier de la Légion d'Honneur.
Ministre Secrétaire d'Etat au Département de la Marine, et des Colonies.
Au Dépôt général de la Marine,
en 1817.

Amsterdam.

Verzorgd en uitgegeven door
Beauteemps-Beaupré.

Verzorgd en uitgegeven door
Beauteemps-Beaupré.

Amsterdam.

Verzorgd en uitgegeven door
Beauteemps-Beaupré.

Echelle de Mètres.

Echelle de Toises.

Echelle de Miles Marins.

Die legermacht moest op verschillende plekken langs de Zeeuwse kust gaan landen. Het was de grootste militaire operatie van de Engelsen ooit.

Door de ongunstige wind en de lastige bevaarbaarheid van de Zeeuwse wateren lukte het niet om op die verschillende plekken te landen. Uiteindelijk werd alleen op het Breezand, aan de noordzijde van Walcheren, een landing uitgevoerd. Onder bescherming van een hevig kanonvuur vanaf de vloot, ontscheepten de eerste soldaten in de namiddag van 30 juli. Rond het middaguur van de volgende dag kwamen de laatsten aan wal. In totaal werd er een leger van zo'n 14.000 soldaten aan land gebracht.⁸

8. Enthoven pag. 135: 8.000 soldaten gingen naar Zuid-Beveland. De rest

Afb. 6-7. De schade aan de gebouwen in Vlissingen na het bombardement van de stad.

Ze ondervonden weinig weerstand van de op het eiland aanwezige troepen.

De Franse en Nederlandse legers op Walcheren waren klein en de soldaten waren niet de beste. Door de Fransen werd dienst op Walcheren gezien als weinig eervol. De Nederlandse troepen hadden de opdracht gekregen zich strategisch terug te trekken en weinig weerstand te bieden.

(ca. 20.000 manschappen) bleef achter op de schepen en werd pas lopende de maand augustus aan land gebracht.

Van samenwerking met de Fransen was nauwelijks sprake. De machtsverhoudingen op Walcheren lagen dan ook complex. Het eiland hoorde bij het koninkrijk Nederland en werd verdedigd door Nederlandse soldaten met koning Lodewijk Napoleon als soeverein. Vlissingen was enkele jaren eerder door Keizer Napoleon geannexeerd. Hier hadden de Fransen het voor het zeggen. Dit was vastgelegd in het verdrag van Fontainebleau van november 1807.⁹

9. Vanaf dat moment hadden de Fransen dus niet alleen het recht om een garnizoen in Vlissingen te legeren. Ze zwaaiden er ook de scepter. Er is ook een verdrag van Fontainebleau van oktober van dat jaar. Hierin lagen de vredesbepalingen op het Iberisch Schiereiland vastgelegd. Niet lang daarna barstte daar de strijd overigens weer los.

De Franse invloedssfeer strekte zich uit over een gebied met een straal van 1.800 meter rondom de stad. Dit deel van het eiland werd dus verdedigd door Franse soldaten. De Nederlandse legerleiding had er niets te zeggen. In theorie gold dat ook de andere kant op voor de rest van het eiland Walcheren, maar in de praktijk kwam daar weinig van terecht. Waar de Fransen dat nodig achtten grepen ze in. Zo bezetten ze bijvoorbeeld het Fort Rammekens, terwijl dit niet op hun grondgebied lag. Deze scheve verhouding hielp uiteraard niet bij een actieve verdediging van het eiland.

In enkele dagen tijd werden alle dorpen en steden op het eiland door de Engelsen ingenomen. Op 3 augustus was alleen Vlissingen nog in Franse handen. De Nederlandse soldaten hadden zich vrijwel allemaal, meteen

Flushing during the Siege taken from the Knave House Dyke.

Afb. 8: Zicht op een brandend Vlissingen vanaf de Engelse geschutbatterijen ten westen van de stad. .

na de Engelse landing, op Zuid-Beveland teruggetrokken en ook dat eiland eigenlijk gelijk weer verlaten richting Brabant. De Engelsen konden Zuid-Beveland zonder enig verzet te ondervinden volledig innemen. Op 3 augustus was ook dat eiland in hun handen. Vlissingen werd ondertussen omsingeld en belegerd. Na een hevig bombardement, dat op 13 augustus begon, gaf de stad zich op 15 augustus over.¹⁰ Heel Walcheren was nu in Engelse handen, Vlissingen bleef zwaar beschadigd achter.

De aanval op Walcheren was ingezet als een coup de main: een snelle, verrassende aanval. De Engelsen moesten Antwerpen bereiken voordat de Fransen en Nederlanders versterkingen zouden kunnen sturen. Dit verliep echter heel anders. De belegering van Vlissingen werkte vertragend. Het was voor de Engelsen niet mogelijk om al tijdens de belegering van die stad, met een ander deel van het leger en de vloot, op te trekken naar Antwerpen.¹¹ Ook een snelle doortocht via Zuid-Beveland bleef ach-

10. Enthoven pag. 145 en 146: De Fransen hadden op 6 augustus een dijkdoorbraak gemaakt ten oosten van Vlissingen. Het land rond de stad begon onder te lopen. In eerste instantie kon dat water via kanalen en sluizen elders op het eiland weer naar zee afgevoerd worden, maar toen de dijkdoorbraak werd vergroot lukte dit niet meer. Het water steeg en bracht de Engelse operatie in gevaar: loopgraven liepen vol, drinkwater verloor kwaliteit en transport werd moeilijker. Mede hierdoor begon men op 13 augustus met het bombardement.

11. Dit kwam onder andere doordat de Engelsen er niet in slaagden om Cadzand in te nemen. Dit was in eerste instantie wel het plan. Door communicatiestoornissen bij de Engelsen en de gevaarlijke omstandigheden in de wateren rond de kust mislukte dit. Bovendien was het niet mogelijk om in een keer een voldoende groot leger op de kust te laten landen om de aanwezige Franse troepen te kunnen weerstaan. De zuidelijke oever van de Westerschelde bleef daardoor in Franse handen en dat maakte een passage

terwege. Het lukte de Fransen en Nederlanders daardoor om in het gebied tussen Bergen op Zoom, Antwerpen en Cadzand een groot leger te verzamelen. De Franse vloot had zich ook al vroeg op de Schelde teruggetrokken, in afwachting van de Engelse schepen. De vloot werd beschermd door de forten Lillo en Liefkenshoek. Toen de Engelsen begonnen op te trekken naar Antwerpen was er van een coup de main dus allang geen sprake meer. De onzekerheid of Antwerpen ooit ingenomen zou kunnen worden werd steeds groter, temeer omdat er volop soldaten ziek werden.

Het rustige, idyllische groene Walcheren met zijn schone dorpjes en fruitboomgaarden, dat de Engelsen eind juli aantroffen, was een maand later veranderd in een ongezonde hel.¹² In het laaggelegen, natte land barstte het van de muggen, die de soldaten massaal wisten te vinden. Het vele stilstaande water op het eiland stonk, was vervuild en verspreidde ongedierte. Werden de soldaten niet opgegeten door de muggen, dan deden de vliegen en luizen dat wel. De Zeeuwse koorts sloeg toe.¹³

heel riskant.

12. In verschillende van de boeken over de expeditie worden brieven van Engelse soldaten aangehaald. In eerste instantie wordt Walcheren als een soort klein paradijs omschreven. Dat is dan vlak na de landing. Later gaan de brieven vooral over de moeizame leefomstandigheden en de verschrikkingen van de ziekte.

13. Walcheren was berucht om deze ziekte. Het risico dat soldaten dit zouden oplopen was bekend bij de Engelsen. Toch ontbrak het aan voldoende medische hulpmiddelen om een enorme epidemie te voorkomen.

Afb. 9: Wat gebeurde er ondertussen aan het Oostenrijkse front?

Op 10 april 1809 vielen Oostenrijkse legers de Duitse staat Beieren aan. Dit was een bondgenoot van de Fransen. De aanval kwam als een verrassing voor de Fransen die enige tijd nodig hadden om te reageren. Er volgde een reeks veldslagen en uiteindelijk resulteerde dat in de inname van Wenen door de Fransen. Dat gebeurde op 13 mei van dat jaar. De Oostenrijkse legers waren nog niet verslagen en hadden zich gegroepeerd op de noordoever van de Donau. Het lukte de Fransen om de rivier over te steken door het aanleggen van tijdelijke bruggen. De vaste bruggen waren vernietigd.

Op 21-22 mei vond de slag bij Aspern-Essling plaats. De Fransen werden verslagen. Het was de eerste grote nederlaag voor Napoleon en voor de Engelsen een belangrijke stimulans om de expeditie naar Walcheren door te zetten, al waren ze zich zeer bewust van de risico's die deze met zich meebracht.

In de weken na de veldslag beraamde Napoleon de tegenaanval en wachtte op versterkingen. Toen deze er na zes weken waren trok hij opnieuw de Donau over en versloeg het Oostenrijkse leger op 5-6 juli in de slag bij Wagram.

Nog voordat de Engelsen waren vertrokken was er een wapenstilstand getekend tussen Frankrijk en Oostenrijk. In feite was de oorlog in Oostenrijk toen voorbij.

De Vrede van Schönbrunn van 14 oktober 1809 maakte een definitief eind aan dit deel van de oorlog.

Op de afbeelding hiernaast de Fransen bij Wagram.

Een mix van malaria, tyfus en dysenterie. Een ziekte die de soldaten blootstelde aan extreme koorts en pijn in het hoofd en de darmen, waarna velen van pure uitputting stierven. Een dokter beschreef een van de gevallen als volgt:

“I found this poor man writhing in agony, who told me he felt as if his brain was burning and his bowels twisting round, and in order to procure a momentary suspension of his sufferings, he was obliged to bend himself nearly double, he said he was too weak he was certain he could not survive it long; on examination I found his skin hot and covered with a clammy moisture, his tongue white, his pulse full and quick, breathing quick and accompanied with a vast deal of anxiety and frequent sighing.”

Na verloop van tijd namen de hevige koortsen af en bleven de patiënten lusteloos en zwak achter. Hun lichaam bedekt met kleine rode bloeduitstortingen. Menig slachtoffer kreeg een opgezwollen lever of milt. Soms duurde het jaren voordat dat overging. Veel van de patiënten die het overleefden kregen een terugval. De soldaten, die gediend hadden in

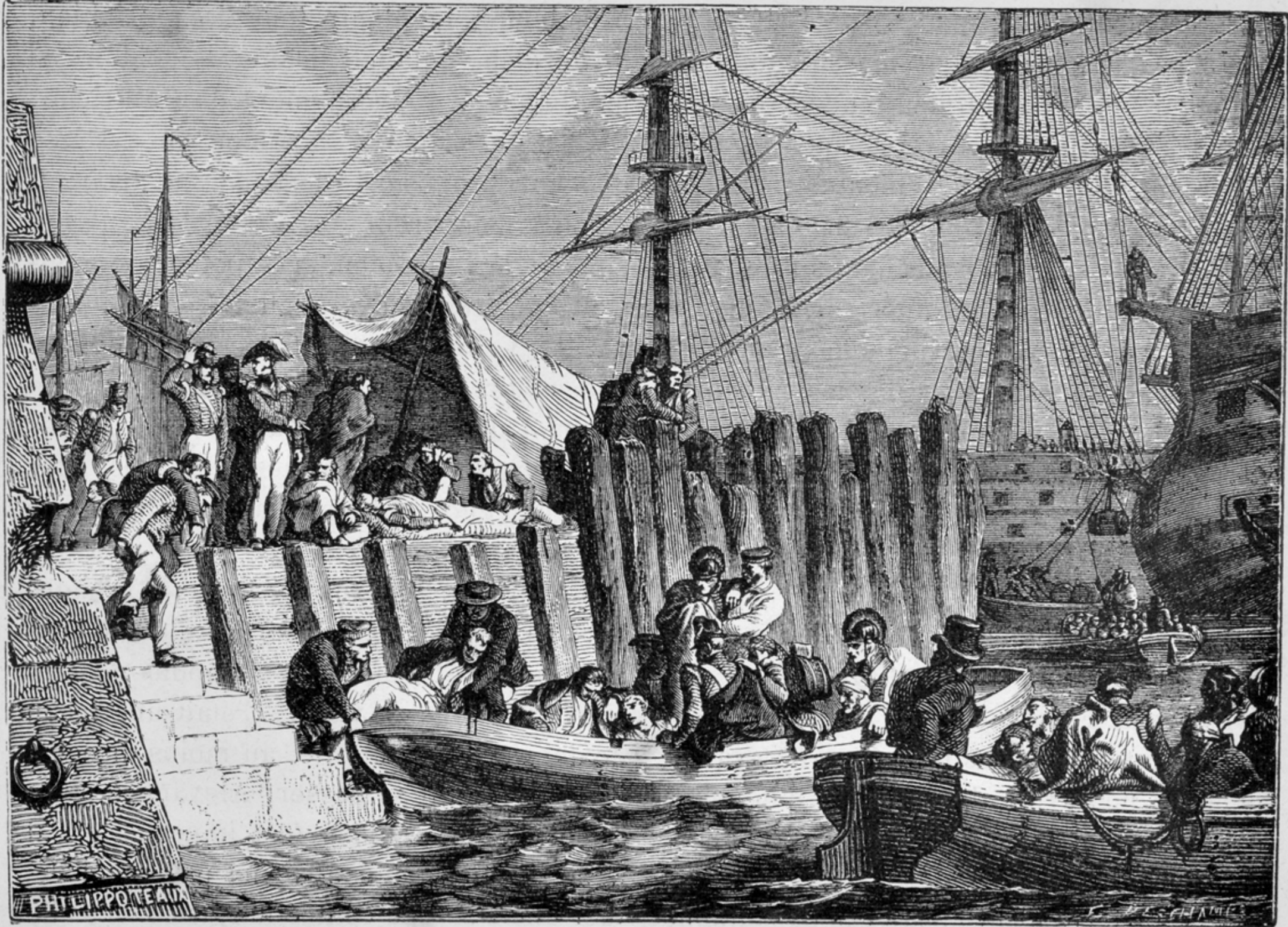
de expeditie naar Walcheren bleven nog jaren verzwakt en werden bij volgende militaire expedities sneller ziek. Met name de gewone soldaten werden het slachtoffer. Zij hadden een lage weerstand door het slechte eten, de ongezonde leefomstandigheden en overmatig alcoholgebruik. Officieren waren door hun gezondere leefomstandigheden beter tegen de ziekte bestand. Soldaten die uit een klimaat kwamen dat op dat van Walcheren leek, bleken beter tegen de koorts te kunnen. Degenen die uit de bergen kwamen werden juist sneller slachtoffer. Het duurde niet lang voordat vele duizenden militairen getroffen waren door de ziekte. De bewoners van het eiland leken weinig last van de koorts te hebben, al vond een Engelse dokter ze er wel bleek en lusteloos uitzien.¹⁴

De combinatie van de sterker wordende tegenstander en de eigen verzwakkende gelederen dwong de Engelsen om af te zien van de aanval op Antwerpen. Begin september begonnen ze Zuid-Beveland te ontruimen. Ze trokken zich volledig terug op Walcheren. Steeds meer soldaten werden ziek. Na de overweging gemaakt te hebben Walcheren permanent te gaan bezetten, werd in november besloten om ook dat eiland te verlaten.¹⁵ De havenfaciliteiten van Vlissingen werden door de Engelsen gesloopt, zodat ze niet meer bruikbaar waren voor de Fransen. Op Eerste Kerstdag 1809 vertrokken de laatste Engelsen van het eiland. De expeditie was een grote mislukking geworden voor de Engelsen, maar ook aan de Franse en Nederlandse zijde was er weinig eer behaald.¹⁶ Als de

14. Howard: Heel hoofdstuk 12 is gewijd aan de ziekte en de behandeling ervan. Het citaat is afkomstig van pag. 162 en 163. Het is interessant dat men de muggen niet als een bedreiging zag. Ze waren hinderlijk, maar werden niet gezien als de bron van de ziekte.

15. Rolf pag. 40: In een plan van begin november wordt nog nagedacht over de verdediging van dit permanent bezette Walcheren. Dit leidde onder andere tot het idee om rondom het hele eiland Martello Torens aan te leggen.

16. In Engeland leidde de mislukte expeditie tot een groot schandaal en een parlementaire enquête. Deze had voor de betrokkenen overigens weinig gevolgen.

Afb. 10: zieke Engelse soldaten worden met sloepen naar de vloot gebracht voor de reis naar huis..

Engelsen sneller hadden gehandeld was de vernietiging van de haven van Antwerpen mogelijk geweest. Dat wisten de Fransen maar al te goed.

Wat betekende de Engelse aanval op Walcheren voor de stad Veere en de Grote Kerk? Het Breezand, waar de Engelse landing plaatsvond, lag niet ver van de stad af. Terwijl het grootste deel van de Nederlandse troepen zich via de stad terugtrok naar Zuid-Beveland, bleef er een klein garnizoen achter. Zo'n 600 soldaten onder leiding van luitenant-kolonel Bogae-rt. Hij was vast van plan om zich niet zomaar over te geven en begon de stad in staat van verdediging te brengen. De inwoners konden hem niet op andere gedachten brengen. In de avond van 30 juli, probeerden zo'n 3000 Engelsen de stad bij verrassing in te nemen. Dit mislukte. Dankzij een blaffende hond werd de aanval tijdig ontdekt en afgeslagen. Onder-tussen liet Bogaert in allerijl zoveel mogelijk versterkingen aanleggen en het schootsveld rond de stad vrijmaken. Bomen werden omgehakt en enkele gebouwen platgebrand.

Vroeg in de ochtend van 31 juli begonnen de Engelsen de stad te bombar-deren. Dit duurde de hele dag. Er waren tachtig Engelse schepen bij be-trokken. Ook werd er een nieuw wapen ingezet: de Congreve Raket. Een soort grote vuurpijl waarmee gebouwen in brand geschoten konden wor-den. Later zou ook Vlissingen met dergelijke pijlen worden beschoten. Het bombardement leidde tot veel schade, ook aan de Grote Kerk. Deze was na het bombardement niet meer geschikt voor de eredienst.¹⁷

Het garnizoen vocht in eerste instantie succesvol terug. De Nederlandse kanonniërs wisten drie boten tot zinken te brengen. Naar mate de tijd vorderde konden ze echter steeds minder doen. Door het bombarde-

ment was hun geschut grotendeels uitgeschakeld. In de avond van 31 juli begonnen daarom de onderhandelingen voor de overgave. Bogaert wilde hiervoor van de inwoners een schadevergoeding van duizend gulden om onder zijn soldaten te verdelen. Dit kreeg hij. Het garnizoen gaf zich in de vroege ochtend van 1 augustus over en werd in krijgsgevangenschap af-gevoerd. Veere was ingenomen.

Na de inname van de stad werden op het strand bij Veere het geschut en de belegeringswerktuigen aan land gebracht. De voorraden waren groot en de ruimte op het strand klein.

“The beach at Ter Veere was of small dimensions, and by the second day, it was literally covered mast high with guns, carriages, artillery and engineer stores of every description, in one vast heterogeneous mountain; the lighter articles, required in the first instance for batteries, lay at the bottom, the heavier at top.”¹⁸

Vanuit Veere moest al dit materieel vervolgens naar Vlissingen versleept worden, om daar geschutbatterijen op te werpen en loopgraven te gra-ven. Een logistieke nachtmerrie, die mede het gevolg was van de keuze om alleen op het Breezand te landen. In de eerdere plannen zou een deel van het leger dichterbij Vlissingen aan wal worden gezet. Om op de slap-pe Zeeuwse bodem het zware geschut op te kunnen stellen, moesten de batterijen een stevige houten constructie krijgen.¹⁹ Het bouwen van de

17. Fagel pag. 176.

18. Enthoven pag. 141.

19. Enthoven pag. 141

batterijen was daardoor veel werk.

Toen het aantal zieken, als gevolg van de Zeeuwse Koorts, onder de Engelsen toenam, ontstond er ook behoefte aan gebouwen om de zieken in onder te brengen. Hiervoor werden de grote gebouwen in de bezette steden geconfisqueerd. Dat gebeurde ook met de Grote Kerk in Veere. Het gebouw werd ingericht als hospitaal. De patiënten werden er behandeld tegen de koortsen. De gebruikte middelen hielpen vaak weinig en waren op zichzelf ook ongezond. Zo werd er bijvoorbeeld veelvuldig gebruik gemaakt van kwik. Soldaten behandelden zichzelf met mengsels van brandewijn en buskruit. Het enige gebruikte middel dat ook werkelijk hielp van de Peruvian Bark, de bast van de Kinaboom uit Zuid-Amerika. Deze bevatte kinine en dat werkte tegen Malaria. Ook werden hete baden gebruikt in de behandeling.²⁰ Tijdens het aanbrengen van de betonvloer in de Grote Kerk, in 2018, zijn de sporen teruggevonden van een boiler voor dergelijke baden. Deze werd waarschijnlijk in september of oktober door de Engelsen in het gebouw aangelegd. De restanten zijn zichtbaar gemaakt onder een glazen plaat in de vloer.

Na het vertrek van de Engelsen, namen de Fransen heel Walcheren in bezit. Het was de voorbode van de annexatie van de rest van het land. In maart 1810 werd heel het zuidelijke deel van Nederland door Napoleon in bezit genomen en in juli ook het noordelijke. Nederland was opgeslokt door het Keizerrijk. Lodewijk Napoleon was geen koning meer. Vanaf dat moment begon Napoleon zich actief te bemoeien met de verdediging van het land. Op Walcheren werden in korte tijd vele nieuwe vestingwerken aangelegd.²¹ Zo ook in Veere.

20. Howard pag. 169 en 170

21. Het boek van Rolf geeft een mooi overzicht van de aangelegde vestingwerken in de regio. Ook de niet gerealiseerde werken komen erin naar voren. Zoals een gefortificeerd kanaal door Zuid-Beveland en een dam in het Sloe. Ook waren er plannen voor een haven in de buurt van Terneuzen (zie Enthoven pag. 44-50).

afb. 11. De Grote Kerk torent hoog boven de rest van de stad, Veere, uit.

In 1810 had de stad nog altijd de omwalling, die aan het eind van de zestiende eeuw was aangelegd. Aan de zeezijde lag nog de middeleeuwse muur. De Franse ingenieurs maten deze bestaande situatie zorgvuldig in en maakten een kaart van de stad met het omliggende gebied. Hierin werd een compleet nieuwe omwalling geprojecteerd, die de oude ging omsluiten. Zo kreeg de stad aan de landzijde een dubbele omwalling. De nieuwe wal bestond uit een vrij traditioneel gebastioneerd front, dat geheel in aarde werd opgetrokken. Tussen de bestaande en de nieuwe wal bleef de gracht van de eerste omwalling behouden. Om die gracht af te scheiden van de zee werden twee gemetselde dijklichamen aangelegd. In vestingbouwkundige termen heet zo'n dijklichaam een beer. In afwijking tot de meeste beren in Nederland waren deze hol, er liep een gang doorheen. Hierdoor kon men, onder dekking, vanuit de stad naar de buitenwal lopen. Via schietgaten kon de binnenzijde van de gracht vanuit de beer verdedigd worden. De noordbeer bestaat nog steeds en kan worden bezocht.²² Ook werden er kruithuizen en een kazerne in de stad aangelegd. De Grote Kerk onderging een ingrijpende transformatie.

De Zeeuwse Koorts had niet alleen de Engelsen in zijn greep. Ook de Franse en Nederlandse troepen hadden er ernstig onder te leiden. Zo moesten de herstelwerkzaamheden aan de vesting Vlissingen overgenomen worden door gevangenen omdat er niet genoeg Franse soldaten

22. Dit soort holle beren komen in Nederland niet veel voor. In Vlissingen zijn de restanten van nog twee van dergelijke constructies te vinden. Daarbuiten ligt er alleen nog een holle beer bij het Muiderslot. Deze is ook van schietgaten voorzien en heeft sluisdeuren die dienden voor de inundaties van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Een extra bijzonderheid aan de beren van Vlissingen is dat deze waren voorzien van een mijnstelsel om de dijk op te blazen. Het was vanuit de beer bereikbaar.

Afb. 12: De Noordbeer in Veere. Een bijzondere constructie uit de Napoleontische periode van de vestingwerken.

waren om ze uit te voeren. Er was dringende behoefte aan hospitalen. In Vlissingen werd een nieuw, bomvrij hospitaal aangelegd en in Middelburg werden twee kerken omgebouwd. Ook de Grote Kerk in Veere werd in en hospitaal veranderd. Het was natuurlijk al als zodanig gebruikt door de Engelsen, maar de Fransen maakten er een officieel ziekenhuis van met alle daarbij horende faciliteiten.

Dit gebeurde in 1811. Het hospitaal in deze kerk zou het grootste van de vier worden, met ruimte voor 900 bedden.²³ De kerkgemeenschap kreeg de kans om haar eigendommen uit de kerk te verwijderen. De rest werd rigoureus gesloopt, men ging bepaald niet subtiel te werk: *alles werd kort en klein geslagen, praalgraven inclus, graven werden op macabere wijze geschonden*.²⁴ Van deze ingrijpende verbouwing is een begroting met een serie tekeningen bewaard gebleven.²⁵ In het schip werden vier nieuwe verdiepingen gemaakt. In het transept ook. De vloeren van het transept lagen enkele meters lager dan die in het schip, zodat er een split-level indeling ontstond. De verdiepingen waren bereikbaar via een groot trappenhuis dat op de ontmoeting van schip en transept werd gebouwd. Het koor was van de rest van de kerk afgescheiden door een grote gemetselde wand. Tegen de toren en het transept werden op de verdiepingen een tweetal toiletruimtes aangebouwd. Ze staken boven het dak van de zijbeuken uit. Op de begane grond lagen de ondersteunende ruimtes, zoals magazijnen, een keuken, een badruimte en een apotheek (tisanerie). Hiervoor werden tussenwanden gemetseld in de zijbeuken. De grote, bestaande gevelopeningen werden ingevuld met metselwerk en voorzien van nieuwe gevelopeningen die correspondeerden met de nieuwe vloerindeling. Voor de onderdorpels van de nieuwe ramen werden verzaagde

23. Rolf pag. 108 en 109

24. Fagel pag. 176

25. Nationaal Archief: 4.OPG V 87

Afb. 13: de voorgevel van de Grote Kerk. Ook hier is een groot baksteenvlak ingezet met nieuwe ramen op de verdiepingen.

grafzerken gebruikt die uit de vloer van de kerk gebroken waren.²⁶ Boven op de toren verrees een houten seinpost, de torenspits moest ervoor wijken.

Het terrein rond de kerk werd ommuurd. Hiervoor werd een huizenblok afgebroken. Bij de toegang tot het ommuurde terrein lagen twee huisjes, een portierswoning en een wachthuis.²⁷ Een pad leidde vanaf daar tot de toegang van het hospitaal, onder in de toren.

Zo kreeg de Grote Kerk een totaal ander uiterlijk. Het was van een religieus gebouw, veranderd in een utiliteitsgebouw. De al eerder aangehaalde Frans Vermeulen heeft het over een afgemarteld en verminkt gebouw.²⁸ Aan het einde van de 19e eeuw, werden de vloeren weer verwijderd en kreeg het interieur wat van de kerkelijke uitstraling terug. Ergens is het jammer dat dit is gebeurd. Er bleef een merkwaardig, tweeslachtig gebouw achter. De buitenkant verraadt dat er ooit een ingrijpende wijziging heeft plaatsgevonden, maar aan de binnenkant is dat niet meer goed zichtbaar. Het interessante van die tweeslachtigheid is dat deze vragen oproept. Hoe komt het aan dat vreemde uiterlijk? Wat heeft men met dit gebouw gedaan? Waarom?

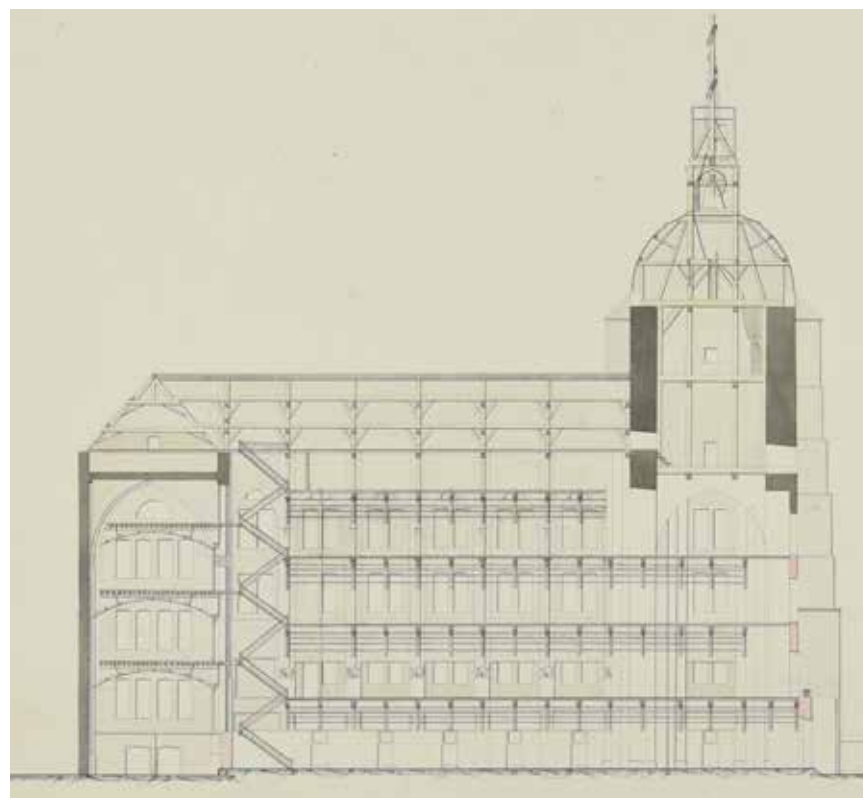
26. Bij de werkzaamheden aan de nieuwe vloer, in 2018, werden twee grafzerken aangetroffen die de Fransen hadden laten liggen. Ze waren van landgenoten. Ze worden tegenwoordig in de kerk tentoongesteld.

27. Fagel pag. 176

28. Vermeulen pag. 50

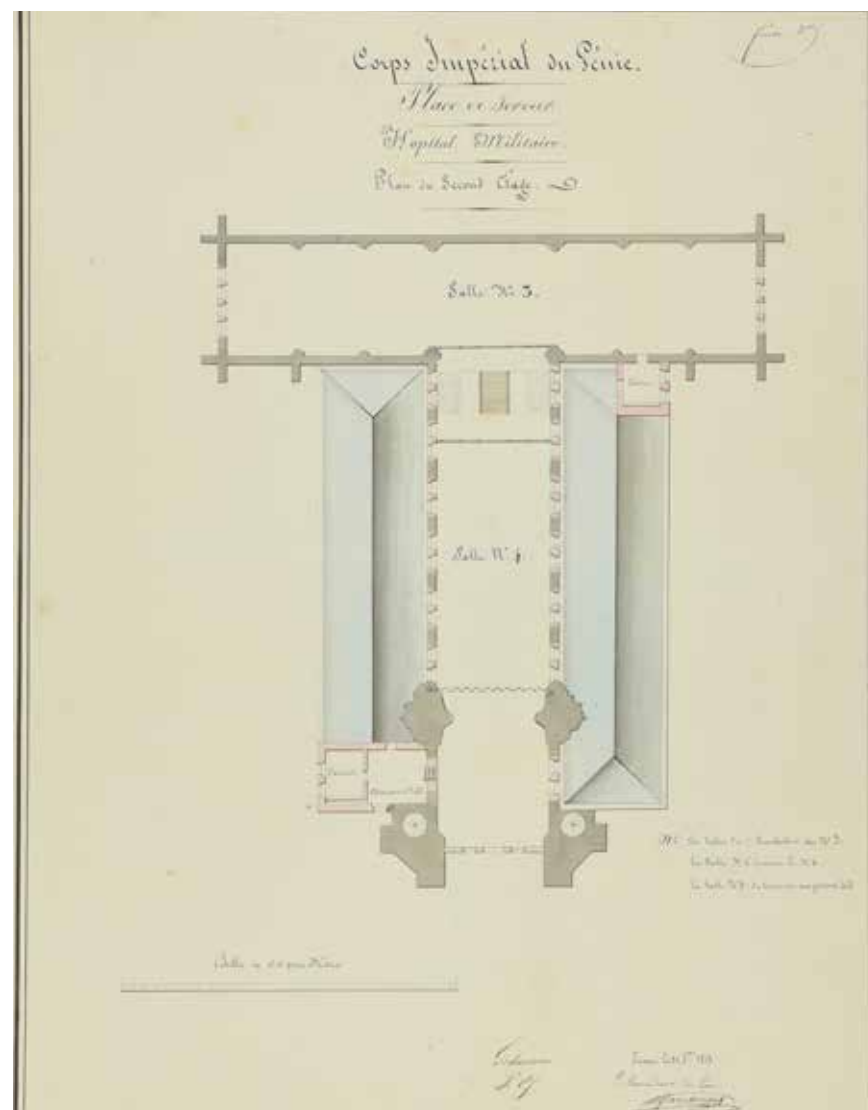
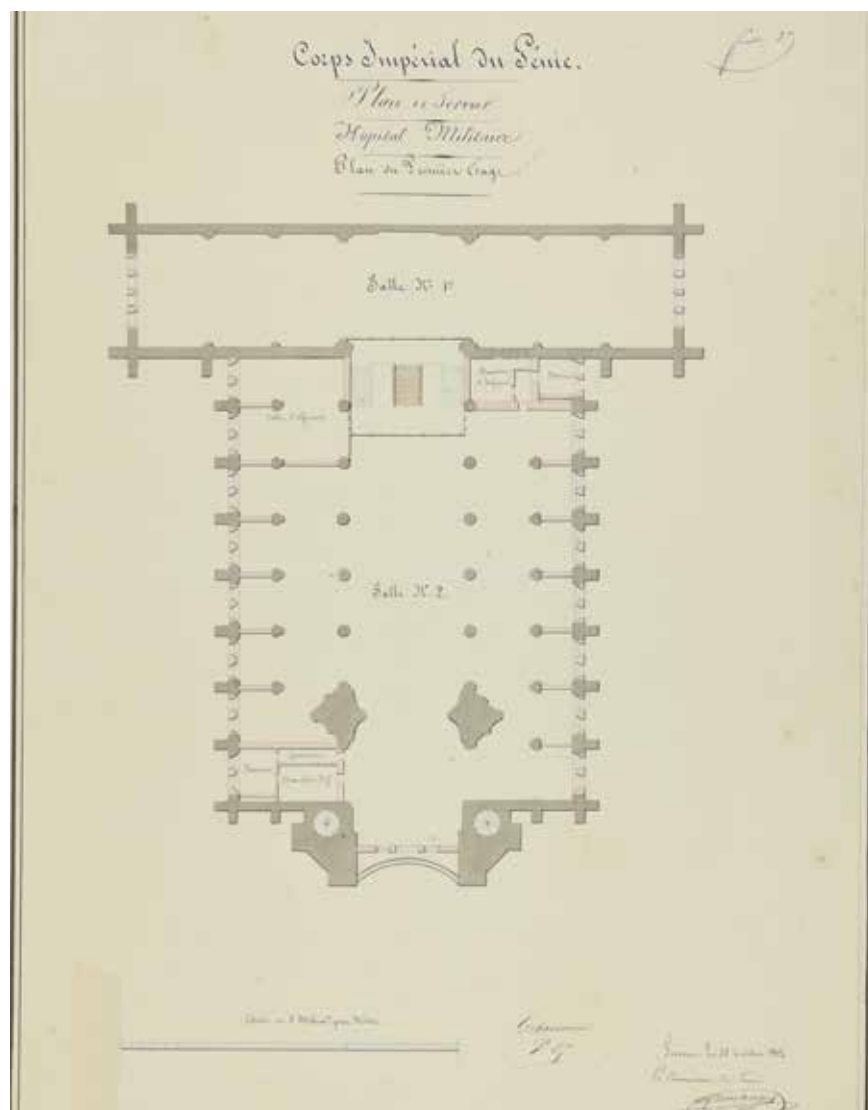

Afb. 14: De aangepaste zijgevel van de kerk

Afb. 15: Een langsdoorsnede van de kerk met de nieuwe verdiepingvloeren erop. In het schip liggen deze op een andere hoogte dan in het transept. Hierdoor ontstaat

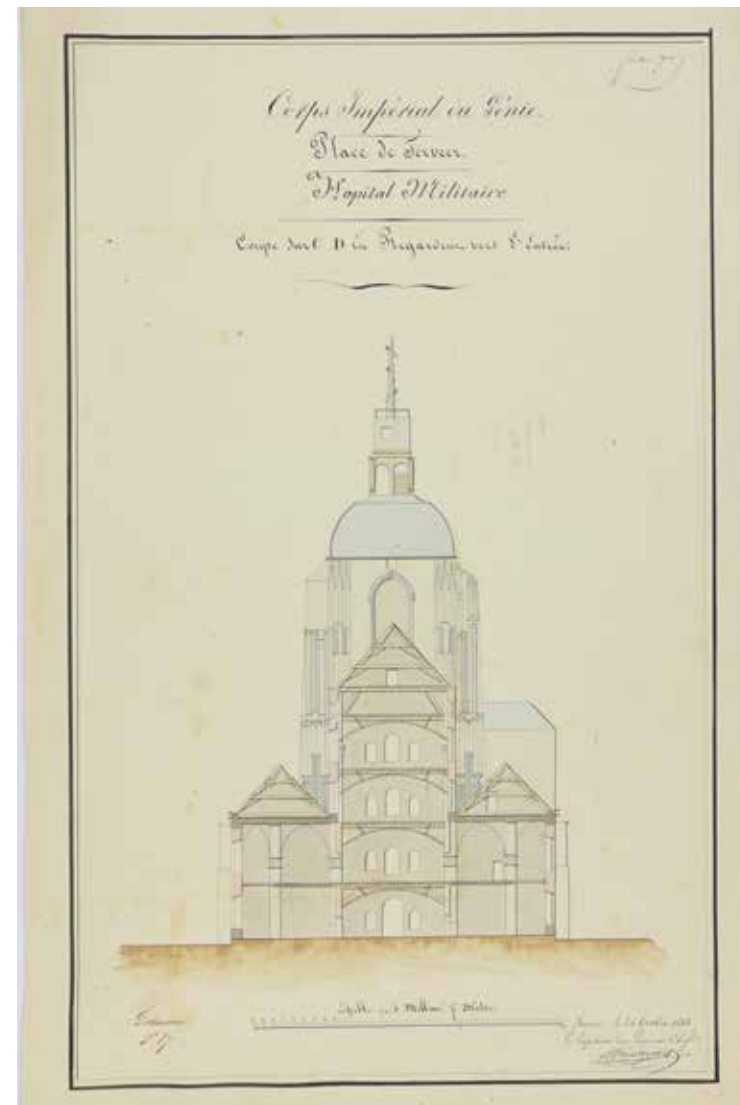
afb. 16 en 17 (rechts): De verdiepingvloeren. De zwartgekleurde onderdelen zijn de bestaande wanden. Met roze zijn de nieuwe aangegeven. Dit zijn de toiletten, ze lopen boven het dak van de zijbeuken door.

Die vragen zijn heel interessant om te beantwoorden. De invasie van Walcheren is namelijk buitengewoon boeiend. Juist omdat het een mislukking was voor alle partijen. Er is geen succesverhaal, geen mooie geschiedenis van triomf en glorie om op te schrijven. Wat overblijft is een in elke analyse doorklinkende verwondering over de gemaakte fouten. Ze worden stuk voor stuk breed uitgemeten in alle boeken. In nabeschouwingen is te lezen hoe het wel allemaal goed had kunnen gaan. Het mooie van al die fouten en gemiste kansen is dat ze laten zien hoe ingewikkeld dergelijke operaties zijn en hoe, op het eerste gezicht onbeduidende zaken, als getijdenverschillen, zandbanken, windrichtingen en modderige wegen beslissend kunnen zijn. Om maar niet te spreken van gebrekkige communicatie, botsende karakters en de angst voor het nemen van beslissingen. Winnaars hebben altijd gelijk, waar die ontbreken laten de feiten de relativiteit van dat gelijk zien.

afb. 18 (links): de plattegrond van de begane grond. Door de zijbeuken in te delen ontstond de ruimte voor ondersteunende functies zoals magazijnen en keukens. Het terrein rond de kerk is afgesloten met een muur. Bij de toegang tot het binnenterrein liggen een portierswoning en een wachthuis.

Afb. 19 (rechts): dwarsdoorsnede van de kerk met de nieuwe verdiepingsvloeren erop.

Gebruikte literatuur:

- Alphen, M. van et al, Krijgsmacht en handelsgeest, om het machtsevenwicht in Europa 1648-1813, Amsterdam 2019
- Bond, G.C. The Grand Expedition, the British invasion of Holland in 1809, Athens Georgia 1979
- Dagboek van Jacob Hendrik Schorer, 28 juli 1809 – 6 december 1810, Archief Zeeuws Genootschap, 1963
- Enthoven, V. (red.), Een haven te ver, de Britse expeditie naar de Schelde in 1809, Nijmegen 2009
- Fagel, P. De Nieuwe leer in de Grote Kerk, in Zeeuws Tijdschrift November 1975
- Gent, T. van, De Engelse invasie van Walcheren, Amsterdam 2001
- Hamel, J.A. van, De Engelse landing op Zeeland (1809) en haar achtergronden, in Publicaties van het Genootschap voor Napoleontische Studiën, Aflevering 7, februari 1955.
- Howard, M.R. Walcheren 1809, the scandalous destruction of a British army, Barnsley 2012
- Kerkhoven, J.G. De Engelse inval in Zeeland in 1809, in Armentaria 7, 1972
- Ministerie van VROM, Grote Kerk Veere, Bouwhistorische documentatie en waardebeoordeling, deel 1, tekst (Den Haag, 1990)
- Rolf, R. Napoleons forten aan de Schelde, Middelburg 2019
- Stichting Menno van Coehoorn, Atlas van historische vestingwerken in Nederland, Zeeland, Utrecht 2004
- Vermeulen, F. Bijdrage tot de bouwgeschiedenis van de Groote of Onze Lieve Vrouwen Kerk te Veere (Oudheidkundig jaarboek 1936)
- Verwey, H. De Vesting Veere in de Franse tijd, in Zeeuws Tijdschrift Januari 1985

Illustratieverantwoording:

- Afb. 1: beeldbank Zeeuws Archief NL-MdbZA_2870_1030
Afb. 2: beeldbank Rijksmuseum RP-T-1891-A-2456
Afb. 3: idem RP-P-OB-77.642
Afb. 4: beeldbank Zeeuws Archief NL-MdbZA_294_249
Afb. 5: idem NL-MdbZA_7414_3342
Afb. 6: idem NL-MdbZA_296_301a resp _301b
Afb. 7: idem NL-MdbZA_296_301b
Afb. 8: idem NL-MdbZA_296_296
Afb. 9: Wikimediacommons
Afb. 10: beeldbank Zeeuws Archief NL-MdbZA_7414_3377
Afb. 14 t/m 19 Nationaal Archief 4.OPG V 87
Alle overige afbeeldingen van stichting Monumentenbezit.